

Διαλεκτικές σχέσεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με την επτανησιακή μουσική παραγωγή και εκπαίδευση

Φίλιππος Περιστέρης

Δρ. Φιλοσοφίας ΕΜΠ (ΣΕΜΦΕ, ΑΚΕΔ)
Διπλωματούχος Κλασικής Σύνθεσης
MD Σχεδιασμός – Χώρος – Πολιτισμός
(Τομέας Αρχιτεκτονικής, ΕΜΠ)
Πολιτισμολόγος (ΕΑΠ)
philper_2000@yahoo.com

Περίληψη:

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός αποτελεί μια ιδιόμορφη αντανάκλαση της ομολογίας και πρωτότυπης ιδέας ενός ανθρώπου απαλλαγμένου από δεισιδαιμονίες, προκαταλήψεις και φόβους. Η εισαγωγή στον Ελλαδικό χώρο αυτών των ιδεών οφείλεται σε πνευματικούς ανθρώπους οι οποίοι συνήθως είχαν βιώσει εκ του σύνεγγυς το κλίμα και τις συνθήκες διαμόρφωσης των «Φώτων» στην Ευρώπη. Στην ελληνική του εκδοχή τα Επτάνησα βρέθηκαν σε αυτό το κρίσιμο σημείο της ιστορίας της Ευρώπης ανάμεσα σε διαφορετικές τάσεις και εκδοχές αυτής της νέας ιδέας. Η περίοδος του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού συνδέεται στη μουσική με την περίοδο του Μπαρόκ καθώς και με την έναρξη της περιόδου που ονοματίστηκε «κλασική». Ο ελλαδικός χώρος στην πραγματικότητα ποτέ δεν συγχρονίστηκε με την πηγή αυτής της μουσικής, δηλαδή με τα κέντρα της Δυτικής Ευρώπης. Παρολαυτά, στα Επτάνησα, παρατηρείται μια σχεδόν άμεση μεταστοιχείωση των νέων μουσικών ιδεών με αποτέλεσμα το παραδοσιακό στοιχείο να ζυμωθεί με το νέο και οι προκύπτουσες ιδέες να γίνουν ζωντανές και δόκιμες κοιτίδες μετακένωσης αυτού του πρωτογενούς υλικού από τη Δυτική Ευρώπη.

Λέξεις κλειδιά: Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Μουσική, Εκπαίδευση, Ιόνια Νησιά

Abstract:

The French and European idea of Enlightenment inspired in a way the “Modern Greek Enlightenment” in a strange and peculiar reflection of the original idea of a man free from superstitions, prejudices and fears. The whole idea visited Greece due to spiritual people who have usually experienced this climate. In this “Greek version”, the Ionian Islands were found at this critical point in Europe's history among different trends and versions of the main idea.

This period of European Enlightenment is connected to Baroque and then the Classical music. Greece has never actually synchronized with the source of this

music, however, in the Ionian Islands, there is an almost immediate transmutation of new musical ideas in the music composition and education.

Keywords: French, European, Greek Enlightenment, Music, Education, Music, Ionian Islands

Ο Διαφωτισμός και η ελληνική εκδοχή του

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός αποτελεί μιας ιδιόμορφη αντανάκλαση της ομολογίας και πρωτότυπης ιδέας ενός ανθρώπου απαλλαγμένου από δεισιδαιμονίες, προκαταλήψεις και φόβο. Την ίδια στιγμή προκρίθηκε η κυριαρχία του Ορθού λόγου, η ανεξιθρησκία και η ανύψωση της ανθρώπινης πνευματικότητας και επιστημολογίας. Η εισαγωγή στον Ελλαδικό χώρο αυτών των ιδεών οφείλεται σε πνευματικούς ανθρώπους οι οποίοι συνήθως είχαν βιώσει εκ του σύνεγγυς το κλίμα και τις συνθήκες διαμόρφωσης των «Φώτων» στην Ευρώπη. Αν και μερικώς ετεροχρονισμένους, (αν λάβουμε υπόψη την Γαλλική εκδοχή), ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός εκτός των άλλων ταυτίζεται μεταφορικά με την ιδέα της ελευθερίας καθώς την ίδια στιγμή που η Γαλλία προσπαθούσε να συγκροτήσει μια εποχή μετά από εκείνη της βασιλείας, η Ελλάδα πάλευε για την ίδια της την ελευθερία από τον ξένο ζυγό. Το ρεύμα του Διαφωτισμού δεν άφησε τις ίδιες εντυπώσεις σε όλους τους διανοούμενους και τους επίγονους φιλοσόφους καθώς θεωρήθηκε ότι οδήγησε σε ένα σύστημα τόσο κοινών παραμέτρων σε τόσο ετερόκλητα πεδία με αποτέλεσμα η κατάσταση να οδηγηθεί αντί για την απελευθέρωση σε μια άλλου τύπου “συναλλαγή” της εξουσίας με τον πάντα υπόδουλο λαό. Έτσι επιστρέψαμε ξανά, (και μέσω κοινωνικών πειραματικών συνθηκών), στο πρόβλημα της υποκειμενικοποίησης που τελικά σφράγισε ο Διαφωτισμός. Το υποκείμενο ως “γνωρίζων” εγκαθιδρύει μια σχέση υπεροχής προς το “μη γνωρίζων” αντικείμενο, το οποίο μοιραία βρέθηκε εκ νέου σε έναν ρόλο παρατηρούμενου και άβουλου γνωστικού πεδίου και μόνο.

Στην Ελληνική του εκδοχή ο Διαφωτισμός δεν είχε να αντιμετωπίσει παρόμοια ζητήματα αλλά κυρίως ταυτοτικές και εσωστρεφείς προβληματικές υφές. Ο όρος εισήχθη από τον Κωνσταντίνο Δημαρά (Hobsbawm, 2000:84), Όπως αναφέρθηκε, η ακριβής τοποθέτηση των αρχών του Διαφωτισμού ποικίλει από σχολή σε σχολή και από σφαίρα επιρροής σε άλλη. Έτσι σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς οι αρχές πρέπει να αναζητηθούν πολύ πριν την Γαλλική εκδοχή των Baron de La Brède et de Montesquieu (1689 - 1755), Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778), Voltaire, (François-Marie Arouet), 1694 - 1778) και Denis Diderot, (1713 - 1784) στην βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία και στα γραπτά των John Locke, 29 Αυγούστου 1632 - 28 Οκτωβρίου 1704 και Isaac Newton (1642 - 1727). Η αγγλική διάνοηση ήταν περισσότερο εστιασμένη στη μεθοδολογία και την επιστήμη ενώ η επίγονη γαλλική έκφανση του Διαφωτισμού εστίασε περισσότερο στα δικαιώματα του ανθρώπου, στη διάνοηση και την εξύψωση συγγενών ιδεωδών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ο Ελληνικός χώρος και ειδικότερα τα Επτάνησα βρέθηκαν σε αυτό το κρίσιμο σημείο της ιστορίας της Ευρώπης πραγματικά ανάμεσα σε διαφορετικές τάσεις και εκδοχές αυτής της νέας ιδέας. Ο Αδαμάντιος Κο-

ραής (1748 - 1833) έκανε ιδιαίτερη μνεία στα Ιόνια νησιά ως εγγύτερους φορείς των νέων ιδεών αλλά και γιατί έφεραν όλο εκείνο το πολιτικό και πολιτιστικό φορτίο που απαιτούσε αυτή η διττή πολιτική και πολιτιστική επανάσταση που είχε κηρυχθεί. Νωρίτερα, ο Θεόφιλος Κορδαλλέας (1570 - 1646), από τις Σχολές της Ρώμης και της Πάντοβα, καλείται το 1624 από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη στην Κωνσταντινούπολη για την ανάδειξη της Πατριαρχικής Ακαδημίας σε μείζον ίδρυμα παιδείας και επιρροής σε ολόκληρη την Ανατολή. Αν και αυτή η κίνηση ονομάστηκε «θρησκευτικός ουμανισμός», ο Κορδαλλέας ήταν Ορθολογιστής και μπορεί να θεωρηθεί από τους πρώτους Έλληνες Διαφωτιστές. Έτσι, όχι τυχαία, στην πρώτη περίοδο του Ελληνικού Διαφωτισμού ανήκουν οι Κερκυραίοι Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 - 1800) και Ευγένιος Βούλγαρης (1716 - 1806), στη δεύτερη ο μαθητής του Βούλγαρη Ο Ιώσηπος Μοισιόδακας (1725 - 1800), και Δημήτριος Φωτιάδης-Καταρτζής (περ. 1730 - 1807) και στην Τρίτη και πιο ώριμη μεταξύ πολλών άλλων ο Ρήγας Βελεστινλής, (Ρήγας Φεραίος), 1757 - 1798. Αυτή η ιδιαίτερη σχέση της Ελλάδας με τον Διαφωτισμό θα τονιστεί με τον Θεόφιλο Καΐρη (1784 - 1853), του οποίου οι σπουδές πέρασαν μεταξύ άλλων από την Ελβετία και το Παρίσι, και όπως προαναφέρθηκε του Αδαμάντιου Κοραή (1748 - 1833) ως μείζονα μορφή, που εκτός των άλλων έκανε σπουδές στην Ολλανδία, το Μονπελιέ και το Παρίσι.

Η μουσική και η σχετική ανάπτυξη στα Επτάνησα –Οι συνθέτες

Η περίοδος του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού συνδέεται σχετικά με τη μουσική με την περίοδο του Μπαρόκ καθώς και με την έναρξη της περιόδου που ονοματίστηκε τόσο ηχηρά ως «κλασική». Η διαμόρφωση ύφους και η τελειοποίηση της τεχνικής για τις απαιτήσεις της εποχής είναι μερικά από τα πολύ δυναμικά χαρακτηριστικά της. Ο ελλαδικός χώρος στην πραγματικότητα ποτέ δεν συγχρονίστηκε όπως είναι φυσικό με την πηγή αυτής της μουσικής και τα κέντρα της Δυτικής Ευρώπης. Ωστόσο, στα Επτάνησα, παρατηρείται μια σχεδόν άμεση μεταστοιχείωση των νέων μουσικών ιδεών με αποτέλεσμα να αποτελέσουν ζωντανές και δόκιμες κοιτίδες μετακένωσης αυτού του πρωτογενούς υλικού από τη Δυτική Ευρώπη. Με κύριους μέντορες την Ιταλία σε ότι αφορά στην εκπαίδευση αλλά και την Αγγλία σχετικά με τις δομές και την πρακτική και οσμώσεις των κατά τόπους ιδιωματικών στοιχείων, οι νέες μουσικές συνθέσεις ήταν αρκούντως ικανές να δημιουργήσουν ένα σημαντικό corpus έργων δημιουργημένα από αυτόχθονες συνθέτες, την λεγόμενη Επτανησιακή Μουσική Σχολή. Σχετική είναι και η πορεία που αφορά στις δομές υποστήριξης και διάχυσης του μουσικού αυτού «διαφωτισμού» δηλαδή τις φιλαρμονικές που αναπτύχθηκαν και ιδιαίτερα στο νησί της Κέρκυρας.

Γεννημένος στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης ο πρωτεργάτης της σχολής Νικόλαος Χαλκιάπουλος Μάντζαρος (Κέρκυρα 1795 - 1872), ήταν γόνος ευγενούς οικογένειας. Έτσι είχε την ευκαιρία να διδαχθεί από μικρός πιάνο και βιολί από τους δύο αδελφούς του Ιερώνυμο και Στέφανο αντίστοιχα. Λίγο αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στα ανώτερα θεωρητικά και τη σύνθεση από τους Μορέττι και Μπαρμάττι καθώς και τον περίφημο Ιταλό συνθέτη Niccolò Antonio Zinga-

relli (1752 - 1837) του οποίου διασώθηκαν πάνω από 25 όπερες και υπήρξε εκτός των άλλων αρχιμαέστρος της χορωδίας της Sistine Chapel στη Ρώμη το 1804. Η προσπάθεια τέτοιων συνθετών ήταν να μεταλαμπαδεύσουν στα πάτρια εδάφη όλη αυτή τη γνώση που έφερναν από τον Δυτικό διαφωτισμό. Έτσι ο Μάντζαρος δίδασκε μουσική στον τόπο καταγωγής του απολύτως αφιλοκερδώς αρνούμενος μάλιστα θέσεις περιωπής όπως η διευθυντικές των Ωδείων του Μιλάνου και της Νεάπολης. Η πνευματική καλλιέργεια που ευαγγελιζόταν ο Διαφωτισμός περνούσε σχεδόν υποχρεωτικά από δημιουργικές συζητήσεις και αλληλουχίες των τεχνών. Μια τέτοια περίπτωση έχουμε και στην μελοποίηση του έργου του Δ. Σολωμού “Ύμνος εις την Ελευθερίαν” οι δύο πρώτες στροφές του οποίου αποτελούν τον Ελληνικό Εθνικό Ύμνο. Στα λίγα σχετικά με τον όγκο παραγωγής έργα του Μάντζαρου ανήκει και η αρχαιότερη σωζόμενη ελληνική όπερα με τίτλο «Don Crepuscolo» το 1815.

Στο πλαίσιο της τάσης για δημιουργία εθνικής ταυτότητας η οποία είχε ήδη ανοίξει τα φτερά της στην Ευρώπη και ειδικότερα στην Γερμανία, πολλοί ευρωπαίοι συνθέτες παράλληλα με τα πρωτότυπα έργα τους δρούσαν και κατέγραφαν το ευρισκόμενο παραδοσιακό υλικό του τόπου τους. Ομοίως και ο Μάντζαρος κατέγραψε πλήθος παραδοσιακών τραγουδιών της γενέτειράς του καθώς και της γειτονικής Ηπείρου, δραστηριότητα την οποία ελάχιστοι είχαν πράξει ως τότε ανά τον κόσμο, ωστόσο απολύτως διαδεδομένη στον 20^ο αι, κυρίως από την πολύ σύγχρονη επιστήμη της εθνομουσικολογίας. Επίσης έγραψε το πρώτο γνωστό έργο στην Ελληνική για φωνή και ορχήστρα (Aria Greca, 1827), του πρώτου γνωστού ρεπερτορίου για κουαρτέτα εγχόρδων, για πιανιστικό ρεπερτόριο καθώς και των πρώτων συγγραμμάτων σχετικά με την μουσικοπαιδαγωγική.

Οι καρποί της προσπάθειας του Μάντζαρου απέδωσαν άμεσα καθώς πολλοί μαθητές οργάνων, θεωρητικών και σύνθεσης άρχισαν πια τη δική τους πορεία. Ο Σπυρίδων Ξύνδας (Κέρκυρα 1812/4 - Αθήνα 1896) ήταν ένας από τους πολλούς μαθητές του Μάντζαρου καθώς και του Zingarelli. Ο Ξύνδας περιόδευσε σε αρκετές χώρες συναρπάζοντας το φιλόμουσο κοινό με το ταλέντο και την τεχνική του δεινότητα. Μετά την εγκατάστασή του στην Κέρκυρα από την Ιταλία παρέδιδε μαθήματα θεωρητικών, ενοργάνωσης και εκκλησιαστικής μουσικής. Η όπερά του «Ο υποψήφιος βουλευτής» (1867), σε λιμπρέτο Ιωάννη Ρινόπουλου ήταν η πρώτη όπερα στα Ελληνικά. Ας σημειωθεί ότι η παραγωγή έργων όπερας από επτανησίους συνθέτες ήταν ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σχετικά με τη θεματολογία η οποία περιστρεφόταν αρκούντως γύρω από θέματα της αρχαίας και της νεότερης Ελλάδας με προφανή στόχο την εξύψωση του ηθικού και του αισθήματος συνέχειας στην αρχή του ελληνικού κράτους μετά την επανάσταση.

Τη σειρά των μεγάλων μαθητών του Μάντζαρου και εκτός του νησιού της Κέρκυρας συμπληρώνει ο Ζακυνθινός Παύλος Καρρέρης (Καρρέρ), (Ζάκυνθος 1829 - 1896) ο οποίος υπήρξε μάλλον το πολυγραφότερο μέλος. Εκτός από την Κέρκυρα σπούδασε στο Παρίσι, το Λονδίνο και το Λίβερπουλ. Στο πλαίσιο του μοντέλου που περιγράφηκε σχετικά με το συνολικό πρόγραμμα διαπαιδαγωγικής και καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που έθετε υπό το ιδεατό του πρόγραμμα ο Ευρωπαϊκός διαφωτισμός ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη φιλολογία και την ιστορία. Εκτός των άλλων

λων έγραψε αρκετές όπερες με διασημότερη το μελόδραμα «Μάρκος Μπότσαρης» σε λιμπρέτο του Τζιοβάνι Κατσιαλούπι και μετάφραση Ιωσήφ Σαπίου. Συνέθεσε επίσης πολλά τραγούδια μερικά εκ των οποίων ευτύχησαν να θεωρούνται δημοτικά όπως ο «Γερο-Δήμος», τα οποία όχι τυχαία ο ίδιος ο Καρρέρης τα αποκαλούσε «συνέχεια των Ελληνικών μελωδιών».

Οι βάσεις που τέθηκαν κατά την περίοδο αυτή κατέστησαν το έδαφος της καλλιέργειας του πολιτισμού και των τεχνών ιδιαίτερα εύφορο. Η νεοσύστατη μορφή του κράτους βοηθούσε στο βαθμό που μπορούσε την ανάπτυξη αυτή μέσω κάποιων υποδομών και υποτροφιών. Έτσι μερικά χρόνια αργότερα ταλαντούχοι μουσικοί όπως ο Ναπολέων Λαμπελέτ (Κέρκυρα 1864 - Λονδίνο 1932), σπούδασε μουσική στην Κέρκυρα και ανώτερα θεωρητικά και σύνθεση στο Ωδείο “San Pietro a Majella” της Νεάπολης με υποτροφία του Δήμου Κερκυραίων. Τα έργα του ξεπέρασαν γρήγορα τα σύνορα της Ελλάδας και το τέλος των σπουδών του τον οδήγησε στην Αθήνα στη διττή δραστηριότητα του καθηγητή μουσικής και του συνθέτη-μαέστρου. Αυτή η διαδρομή από τα Επτάνησα στη Δυτική Ευρώπη και η επιστροφή στην ιδιαίτερη πατρίδα ή την Αθήνα και τα υπόλοιπα αστικά κέντρα έγινε ένα πολύ σύνθετες δρομολόγιο το οποίο διατηρήθηκε σχεδόν αναλλοίωτο μέχρι και τον 20^ο αιώνα. Επιφανή ονόματα με τέτοια πορεία ήταν ο Σπυρίδων Φιλίσκος Σαμάρας (Κέρκυρα 1861 - Αθήνα 1917), (μαθητής του Σ. Ξύνδα και αργότερα των Φρ. Βολωνίτη και Ερ. Σταγκοπιάνο σε βιολί και θεωρητικά / ενορχήστρωση αντίστοιχα στο Ωδείο Αθηνών. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του σε πολύ υψηλό επίπεδο στο Παρίσι δίπλα στον μεγάλο Γάλλο συνθέτη και θεωρητικό Jules Massenet (1842 - 1912), τα έργα του εκδόθηκαν στον διάσημο εκδοτικό οίκο μουσικής (Ricordi), ενώ λίγο αργότερα η όπερά του «Φλόρα Μιράμπιλις» έτυχε στο Μιλάνο τεράστιας αποδοχής. Ο Σαμάρας εκτός των άλλων σύνδεσε το όνομά του ως «ανταγωνιστή» του Μασκάνι, και του Πουτσίνι ενώ θεωρείται σημαντική η συμβολή του στη διαμόρφωση του Βερισμού. Επέστρεψε στην Αθήνα το 1911 (ως τότε ερχόταν για να διευθύνει τα έργα του μεταξύ των οποίων και ο “Ολυμπιακός Ύμνος” στην αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων του 1896), αναμένοντας τη θέση του διευθυντή στο Ωδείο Αθηνών, όπως του είχε προταθεί που δεν πήρε ποτέ πολιτικών και παρασκηνιακών γεγονότων. Άλλοι συνθέτες από τους πολλούς επίγονους είναι ο Διονύσιος Λαυράγκας (Αργοστόλι 1860 – Ροζάτα Κεφαλληνίας 1941), ο οποίος αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της Επτανησιακής και της Εθνικής μουσικής σχολής, ο Γεώργιος Λαμπίρης, ο Ιωσήφ Κάισαρης, ο Σπύρος Σπάθης, ο Φραγκίσκος Δομενεγίνης κ.ά.

Οι θεσμοί

Ας περάσουμε τώρα στο πλαίσιο των θεσμών και των υποδομών εντός του οποίου αναπτύχθηκε στα Επτάνησα όλη αυτή η πνευματική και ειδικότερα η μουσική ανθοφορία της οποίας τα εκλεκτά μέλη αναφέρθηκαν ήδη. Πολύ νωρίς, το 1656, συστάθηκε στην Κέρκυρα η πρώτη Ελληνική «Ακαδημία των εξησφαλισμένων» ή «Accademia degli assicurati». Το καλλιτεχνικό τμήμα της σχολής αποτέλεσε ξεχωριστό κλάδο από το 1810, ενώ το 1815 ιδρύθηκε επίσημα και η Σχολή Καλών

Τεχνών. Το 1823-4 με την πολιτική βοήθεια του Άγγλου κόμη Frederic Guilford η “Ιονική Ακαδημία” ή «Ιόνιος Ακαδημία» αναβαθμίζεται και μετατρέπεται ουσιαστικά στο πρώτο πανεπιστήμιο της χώρας. Ο Guilford έλαβε τον τίτλο του ισόβιου πρύτανη. Λίγα χρόνια αργότερα συστήνονται και νέες έδρες. (Φιλοσοφίας, Ρητορικής, Νομικής, Ιατρικής, Μαθηματικών και Εκκλησιαστικής μουσικής). Το όλο πρόγραμμα σπουδών βασιζόταν στις θέσεις του Κοραή σχετικά με την ελληνική παιδεία και τον τρόπο που έπρεπε να μεταλαμπαδευτούν εντός αυτής οι αρχές του Διαφωτισμού κάτι που αφορούσε άμεσα και στη μουσική εκπαίδευση η οποία απαρτιζόταν εξίσου από τις Δυτικές και τις Βυζαντινές αρχές εκπαίδευσης δίνοντας έτσι βάση τόσο στην κλασική δυτική αρμονία όσο και στην ψαλτική με τις αντίστοιχες μεθόδους.

Σχετικά με τη φιλοξενία παραστάσεων και συναυλιών Το 1720 ιδρύεται το Θέατρο του Σαν Τζιάκομο και στεγάζεται στο ίδιο κτίριο που λειτουργούσε από τον 17^ο αιώνα ως στοά (loggia) κυρίως των Ενετών ευγενών της πόλης. Το όνομα οφείλεται στη γειτνίαση του θεάτρου με την εκκλησία του Αγίου Ιακώβου. Φιλοτεχνήθηκε από τον διάσημο Ιταλό γλύπτη Napoleone Genovesi, με θέματα από τη ζωή και τη μυθολογία του νησιού. Από το 1728 περνά από την κατοχή των Βενετών στους Κερκυραίους ενώ από το 1733 παρουσιάζονται και μουσικά δρώμενα. Το πρώτο έργο όπερας που ανέβηκε φαίνεται πως ήταν το «Gerone, tiranno di Siracusa», («Ιέρων, τύραννος των Συρακουσών»), του Johann Adolph Hasse, σε λιμπρέτο του Aurelio Aureli, ενώ το 1892 το κτίριο μετετράπη σε Δημαρχείο.¹ Το πρώτο έργο Έλληνα συνθέτη που είναι γνωστό σε εμάς και παρουσιάστηκε στο εν λόγω θέατρο είναι το Gliamanti Confusi το 1791. Το έργο ανήκει στον συνθέτη Στέφανο Πογιάνο και δυστυχώς δεν σώζεται. Πλήθος παραστάσεων και συναυλιών έλαβαν χώρα στο θέατρο αυτό ενώ αργότερα (1819), φιλοξένησε και το πρώτο Ελληνικό μελόδραμα. Πρόκειται για το έργο με τίτλο “Η παρά Φαίαξιν άφιξις του Οδυσσέως” σε μουσική και ποίηση των Κερκυραίων Στέφανου Πογιάνου Γεωργίου Ρίκη αντίστοιχα. Το Σαν Τζιάκομο φιλοξένησε ως το τέλος της ιστορίας του ως θέατρο, (μετά το 1892 μετατράπηκε σε δημαρχείο) σημαντικές ακόμη μουσικές δημιουργίες αλλά και αρκετές πρεμιέρες έργων του Νικόλαου Μάντζαρου. Στα 1902 γίνονται τα εγκαίνια του Δημοτικού Θεάτρου, στο οποίο μεταφέρεται όλος ο όγκος των δραστηριοτήτων που λάμβαναν έως τότε χώρα στο Σαν Τζιάκομο. Το Δημοτικό θέατρο της Κέρκυρας θα λειτουργήσει για σαράντα χρόνια, μέχρι την καταστροφή του από τους Ιταλικούς βομβαρδισμούς στον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Αρσάκειο, το Διδασκαλείο, η Δραματική Σχολή, οι Πολιτιστικοί σύλλογοι, το Ωδείο Κέρκυρας (1840) αλλά και το πλήθος των Φιλαρμονικών, αποτέλεσαν σημαντικούς φορείς του πολιτισμού και της πνευματικής ανάπτυξης της Κέρκυρας στα χρόνια που ακολούθησαν την Ένωση των Επτανήσων με την υπόλοιπη Ελλάδα.

Στη Ζάκυνθο αναφέρεται πλήθος εκδηλώσεων και ποιητικών δρώμενων κατά τα πρότυπα των Βενετών ενώ υπάρχει μαρτυρία ανεβάσματος της τραγωδία του Αισχύλου «Πέρσες», το 1571, σε ιταλική μετάφραση από ηθοποιούς νέους ευγε-

¹ Birth of Greek opera (Η γέννηση της ελληνικής όπερας) - Καρδάμης Κώστας.

νείς σε αίθουσα του διοικητηρίου στο Κάστρο. Περίπου 200 χρόνια αργότερα περίπου δέκα χώροι φιλοξενούσαν ποικίλα θεατρικά και ποιητικά δρώμενα ενώ το 1750 ανεγέρθη στην πόλη του Κάστρου το πρώτο θεατρικό κτίριο καθώς η πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια χρονολογείται το 1836 με το θέατρο «Απόλλων» του σε σχέδια του Camilieri και το 1872 το φημισμένο θέατρο «Φώσκολος» σε σχέδια του Ernst Ziller. Στην Κεφαλονιά το σημερινό θέατρο «Κέφαλος» εγκαινιάστηκε το 1853 με την όπερα «La Traviata» του G. Verdi. Τα θέατρα αυτά φιλοξένησαν πλήθος παραστάσεων και συναυλιών που όταν δεν επρόκειτο για μετάκληση από το εξωτερικό στις περισσότερες περιπτώσεις αναδείκνυαν το σπουδαίο έργο των τοπικών φιλαρμονικών εταιρειών των οποίων το έργο δεν περιοριζόταν στην εκμάθηση και μόνο των οργάνων που τις απαρτίζουν. Απεναντίας υπήρχαν και υπάρχουν ακόμη σχολές για τα περισσότερα όργανα μέλη των φιλαρμονικών, των συμφωνικών ορχηστρών καθώς και σχολές χορωδίας, μονωδίας, θεωρητικών και σύνθεσης. Ωστόσο στις απαρχές τους τελούσαν και κοινωνικό έργο καθώς παρείχαν συχνά στέγη και μαθήματα και βοηθούσαν στην αγωγή και κοινωνικοποίηση πολλών απόρων παιδιών και ειδικά των ορφανών από αγωνιστές του επαναστατικού αγώνα. Ας δούμε τις σημαντικότερες από αυτές.

Αν και ο κύριος όγκος φιλαρμονικών ορχηστρών σήμερα εδράζεται στο νησί της Κέρκυρας, η ιστορία κατέγραψε την απαρχή τους στο νησί της Ζακύνθου. Την Πρωτομαγιά του 1816 ιδρύθηκε στη Ζάκυνθο με πρωτοβουλία του Marco Battagel (Ιταλός καθηγητής μουσικής του νησιού), μια ολιγομελής «Μπάντα».²

Ο «Φιλαρμονικός Σύλλογος» όπως ονομάστηκε άρχισε τις δημόσιες εμφανίσεις της ένα χρόνο αργότερα (1817), και αποτέλεσε τον πυρήνα της ίδρυσης του φορέα «Φιλαρμονική Εταιρεία Ζακύνθου» το 1843 ενώ στο μεταξύ είχε δημιουργηθεί και μια ορχήστρα ακόμη με την ονομασία «Πυθαγόρας». Μετά από πλήθος ταλανισμών διαλύσεων και επανενώσεων η «Δημοτική Φιλαρμονική Ζακύνθου» όπως ονομάζεται σήμερα συνεχίζει στο παρόν την πορεία της με συνοδοιπόρους μερικές ακόμη μπάντες του νησιού. Στη γειτονική Κεφαλονιά το 1838 ιδρύεται η Φιλαρμονική Σχολή Κεφαλληνίας που μέχρι σήμερα είναι μη κερδοσκοπικό σωματείο και σήμερα με περισσότερους από 200 φοιτητές ενώ μεταξύ των ετών 1834-9 ιδρύεται

² Η “φιλαρμονική ορχήστρα”, συνηθίζεται στην Ελλάδα, να αποκαλείται “μπάντα”. Η Γοτθική λέξη μπάντα σήμαινε αρχικά τη “μικρή στρατιωτική ομάδα”, αργότερα όμως ο χαρακτηρισμός απέδιδε “τη μικρή ομάδα στρατιωτικών μουσικών”, για να καταλήξει τελικά στην προαναφερθείσα έννοια. Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη επίσημα συστημένη ορχήστρα πνευστών ιδρύθηκε στην γειτονική Ιταλία και συγκεκριμένα στη Φλωρεντία το 1232. Αργότερα ακολούθησαν η Γενεύη το 1300, το Μιλάνο, η Μάντοβα, η Φεράρα 1441 κλπ. Αργότερα (1515) συγκροτείται στην Ιταλία η Ορχήστρα Πνευστών, (και με την προσθήκη φλάουτου εκτός από τα χάλκινα πνευστά), κυρίως για στρατιωτική χρήση αφού λάμβανε μέρος στις μάχες, ενώ και στη Γαλλία ιδρύεται λίγο αργότερα από το Φραγκίσκο τον Α΄ η πρώτη στρατιωτική ορχήστρα πνευστών. Ως το τέλος του 16^{ου} αιώνα και η Τουρκία είχε δημιουργήσει αντίστοιχα μουσικά σύνολα. Μέχρι τον 18^ο αιώνα η Δυτική Ευρώπη με πρωτεργάτες τους Γερμανούς μουσικούς, ευτύχησε να έχει πολλές περίφημες φιλαρμονικές ορχήστρες ειδικά στη Γαλλία την Ιταλία και την Αγγλία.

στο Ληξούρι η «Φιλαρμονική Σχολή Πάλλης», βραβευμένη το 1982 από την Ακαδημία Αθηνών. Λίγο αργότερα, στη Λευκάδα θα συναντήσουμε τη «Φιλαρμονική Εταιρία Λευκάδος», η οποία ιδρύθηκε το 1850.

Την ίδια περίοδο στην πρωτεύουσα των Επτανήσων Κέρκυρα επισκέπτεται σε ετήσια βάση τιμητικός λόχος στρατού μετά μουσικής από την Αγγλική αρμοστική. Η μικρή αυτή μπαντίνα μετείχε στις τοπικές λατρευτικές εκδηλώσεις της Κέρκυρας και τη λιτανεία του προστάτη της Αγίου Σπυρίδωνα στις 11 Αυγούστου, που αποτελεί ημέρα επετείου της σωτηρίας από την πολιορκία των Τούρκων το 1716. Μετά τον θάνατο του βασιλιά της Αγγλίας Γουλιέλμου του Δ' και την ανάληψη της εξουσίας από την Βικτορία (1837), κατόπιν βασιλικής εντολής ακυρώθηκε η αποστολή αυτής. Η κίνηση αποτέλεσε ύψιστη προσβολή προς τη θρησκευτική και πατριωτική συνείδηση των Κερκυραίων. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η άμεση κινητοποίηση των φορέων στην κατεύθυνση ίδρυσης μιας Κερκυραϊκής Φιλαρμονικής. Τα έτη 1837-1840 οι καλλιτεχνικές, πνευματικές και ορισμένες πολιτικές προσωπικότητες της Κέρκυρας, ένωσαν τις δυνάμεις και τα κοινά τους οράματα και κατέληξαν στην ίδρυση Φιλαρμονικής με το όνομα “Φιλαρμονική Εταιρία Κερκύρας”, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1840. Έτσι την 11^η Αυγούστου του 1841 στη μεγάλη Λιτανεία του Αγίου Σπυρίδωνα έχουμε την πρώτη δημόσια εμφάνιση της νέας Φιλαρμονικής εν μέσω έντονων επευφημιών και ενθουσιώδους κλίματος. Στο καταστατικό της ίδρυσης της σχετικά με τα χρώματα προτείνονται το μπλε και το λευκό ως φόρο τιμής της Ελληνικής σημαίας. Η πρόταση δεν έγινε δεκτή από την Ιόνιο Γερουσία που αντί αυτών επέβαλλε τα χρώματα της Ιονίου Πολιτείας δηλαδή το μπλε και το κόκκινο. Παρόλα αυτά ο πατριωτικός χαρακτήρας της Φιλαρμονικής –την οποία οι ξένοι αποκαλούσαν “La Banda Grecca”– δεν μειώθηκε καθόλου. Απεναντίας αποφασίστηκε στις 25 Μαρτίου, (επέτειος της Εθνικής Επανάστασης), να τελείται δημόσια πανηγυρική συναυλία. Η Φιλαρμονική Εταιρία Κερκύρας, εκτός του γεγονότος ότι αποτέλεσε όπως θα δούμε και στη συνέχεια την απαρχή μιας τεράστιας για τα Ελληνικά δεδομένα μουσικής Εταιρίας, έθεσε και τα θεμέλια για μια ευρύτερη “Μουσική Σχολή”, μια Ακαδημία όπως την οραματιζόταν ο Ν. Μάντζαρος. Έτσι ο κανονισμός λειτουργίας της Φιλαρμονικής προέβλεπε εκτός των άλλων και τμήματα σχολών Χορωδίας, Θρησκευτικής Χορωδίας, Εγχόρδων, Πιάνου, Αρμονίας, Αντίστιξης, Μορφολογίας κλπ. Οι τάξεις του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού που είδαμε ήδη, και οι ανατέλλουσες τάξεις για “ψυχαγωγία της εργατικής τάξης” οδήγησαν στην ίδρυση μιας δεύτερης μπάντας με όνομα: “Φιλαρμονική Εταιρία Μάντζαρος” ή σε αντιδιαστολή με την παλιά, “Νέα” Φιλαρμονική. Η αρχική ονομασία στα πρακτικά 21 Ιουνίου 1890 ήταν “Ψυχαγωγικός Συνεταιρισμός εν Κέρκυρα”. Στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου όμως μετονομάζεται σε “Μουσικός Σύλλογος Μάντζαρος” και πρώτος Πρόεδρος ορίζεται ο Λεωνίδας Βλάχος. Τέλος, στις 18 Νοεμβρίου του ίδιου πάντοτε χρόνου, η ονομασία του Συλλόγου αλλάζει ξανά, και από τότε παραμένει ως “Φιλαρμονική Εταιρία Μάντζαρος”. Η πρώτη της εμφάνιση φαίνεται πως πραγματοποιήθηκε στη Λιτανεία του Αγίου Σπυρίδωνα, το Πρωτοκύριακο του Νοεμβρίου του 1891, με 40 μουσικούς. Τα χρώματά της είναι το κυανό και το λευκό, τα χρώματα της Ελλάδας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι είναι η πρώτη Φιλαρμονική στην Ελλάδα που ενέταξε γυναικεία μουσικό στο Σώμα της (1954). Η Φιλαρμονική έχει τιμηθεί με το Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών, την ανώτατη Πνευματική Διάκριση στη χώρα μας αλλά και με τιμητικό βραβείο στο Φεστιβάλ Φιλαρμονικών της Βιέννης το 1996. Η Φιλαρμονική διατηρεί Σχολές Οργάνων, Τμήμα Νεανικής Μπάντας (Μπαντίνα), Τμήμα Φωνητικής και Τμήμα Επιδείξεων. Στη Φιλαρμονική μετέχουν περίπου 300 άτομα, ενώ στο Τμήμα Επιδείξεων περίπου 120.

Η Τρίτη Φιλαρμονική Εταιρία ιδρύθηκε πολύ αργότερα το 1980, με το όνομα: “Φιλαρμονική Εταιρία Καποδίστριας”. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι Φιλαρμονικές του νησιού είναι αφιλοκερδείς εταιρίες και όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σε αρκετές από αυτές οι δάσκαλοι δεν έχουν καθόλου οικονομικές απολαβές και οι μαθητές δεν έχουν καμία οικονομική υποχρέωση. Εκτός των 3 Φιλαρμονικών Εταιριών της πόλης που προαναφέραμε υπάρχουν 14 ακόμη στην ύπαιθρο της Κέρκυρας. (Η Κέρκυρα απαριθμούσε το 2003, συνολικά 17 Φιλαρμονικές Εταιρίες.³

Επίλογος

Το κίνημα του Διαφωτισμού όπως είδαμε άφησε έντονα τα χαρακτηριστικά του σε αυτό τον τόσο ιδιαίτερο ελληνικό χώρο όπως αυτός των Επτανήσων και σε ένα τόσο ευαίσθητο πεδίο όπως αυτό της μουσικής παραγωγής και εκπαίδευσης. Η Επτανησιακή σχολή δεν σταμάτησε στην πραγματικότητα ποτέ από την περίοδο του Διαφωτισμού και μετά ως τις μέρες μας. Σε ότι αφορά στους δημιουργούς οι επίγονοι παρήγαγαν πολύ αξιόλογο συνθετικό και εκπαιδευτικό έργο όπως ο Γεώργιος Λαμπίρης, ο Ιωσήφ Καίσαρης, ο Σπύρος Σπάθης, ο Φραγκίσκος Δομενεγίνης κ.ά. Οι δημιουργοί αυτοί συνέχισαν τον λαμπρό δρόμο σε ολόκληρο τον 20^ο αιώνα δομώντας σε μια ισχυρή βάση και παρελθόν παρά τις αντιξοότητες που αντιμετώπισαν, κάτι το οποίο είδαμε άλλωστε και στη ζωή των πυλώνων αυτών της Ελληνικής μουσικής. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και με τις φιλαρμονικές σχολές ως κοινότητες μιας μουσικής και αισθητικής αναζήτησης και εκπαίδευσης. Ειδικότερα η Κέρκυρα η Ζάκυνθος και η Κεφαλονιά μετά τα μέσα του 19ου αι. αποτέλεσαν

³ Η αρχαιότερη φιλαρμονική εκτός της πόλης της Κέρκυρας είναι η “Φιλαρμονική Ένωση Κοινότητας Γαστουρίου” με τον τίτλο “Η Ομόνοια” (10/3/1898). Η ίδρυσή της ήταν καρπός μιας πρωτοβουλίας που πήρε ο “Αλληλοβοηθητικός Σύλλογος Γαστουρίου”. Υφίστανται ακόμη ο “Φιλαρμονικός Σύλλογος Σκριπερού” (3/5/1909) ως μετεξέλιξη χορωδίας, η “Φιλαρμονική Αδελφότης Λευκιμμαίων” (25/5/1910), ο “Μουσικός Σύλλογος Απόλλων” (Λευκίμη, 1911), η Φιλαρμονική Άνω Κορακιάνας “Σπύρος Σαμάρας” (1958), η “Φιλαρμονική Συναράδων (1962), η Φιλαρμονική Εταιρία του χωριού Άγιος Ματθαίος υπό την επωνυμία “Λορέντζος Μαβίλης” (1965), η “Φιλαρμονική Κυνωπιαστών” (1968), η “Φιλαρμονική Λαπάδων” (1874) και η “Φιλαρμονική Αυλιωτών” (1979), η Φιλαρμονική “Γεράσιμος Μαρκοράς” (Κάτω Κορακιάνα, 1982), η Φιλαρμονική “Άγιος Νικόλαος”, Ένωση Λακώνων, 1990), η “Δημοτική Φιλαρμονική Θιναλίων” (1993) και η “Φιλαρμονική Κοντοκαλίου” (1994).

πρότυπα ανάπτυξης και μουσικής καλλιέργειας για ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο. Εδώ και αρκετά χρόνια ο μέσος επτανήσιος συνήθως έχει ασχοληθεί (από μικρή ηλικία), για κάποιο μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα έμπρακτα με τη μουσική εκτέλεση και πρακτική. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την εξοικείωση των νέων με τη μουσική και την καλλιέργεια θαυμασμού προς αυτή σε όποιο επίπεδο και αν τη γνωρίσουν. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί επτανήσιοι (ακόμη και πτυχιούχοι σχολών οργάνων φιλαρμονικής), δεν βιοπορίζονται από τη μουσική, αλλά την ασκούν παράλληλα με κάποιο άλλο άσχετο τις πολλές φορές επάγγελμα. Οι περισσότεροι από αυτούς διδάσκουν αμισθί σε Φιλαρμονικές του νησιού, μερικές εκ των οποίων αναφέρθηκαν παραπάνω. Κάποιοι άλλοι πτυχιούχοι ή και διπλωματούχοι μουσικοί απορροφώνται από μεγάλες ορχήστρες (Κ.Ο.Α, Ορχήστρα των Χρωμάτων κλπ), μεγάλο μέρος του πληθυσμού των οποίων απαρτίζονται εδώ και δεκαετίες από Επτανήσιους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Adorno, T., (1997) *Aesthetic theory*, University of Minnesota Press.
- Adorno, T., (2012) *Η φιλοσοφία της νέας μουσικής*, Μτφρ. Τ. Σιέτη – Ολ. Κοσμά. Ψυχοπαίδη - Φράγκου, Αθήνα: Νήσος.
- Foucault, M., (1988). *Τι είναι ο Διαφωτισμός*, Μτφρ. Σ. Ροζάνη, Αθήνα: Έρασμος.
- Hobsbawm E. J., (2000). *Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Δεληγιαννόπουλος, Σπύρος: *Το Ελληνικό Στοιχείο στην Επτανησιακή Μουσική Σχολή*, Ιονικά Ανάλεκτα, Αθήνα: 2014.
- Δημαράς, Κ. Θ. (1977). *Το σχήμα του Διαφωτισμού, Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: Ερμής, Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Καλογερόπουλος, Τ., (1998). *Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής*, Αθήνα: Γιαλλελής
- Καρδάμης, Κ., (2008). *Νικόλαος Χαλικιόπουλος Μάντζαρος «Ενότητα Μέσα στην Πολλαπλότητα»*, Κέρκυρα: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών.
- Καρδάμης, Κ., (χ.χ). *Birth of Greek opera (Η γέννηση της ελληνικής όπερας)* - Αρχείο Μουσείο Σολωμού & Επιφανών Ζακυνθίων
- Κιτρομηλίδης, Π. Μ. (1996). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. Μετάφραση Στέλλα Νικολούδη, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Κουρκουμέλης – Κοθρής, Ν., (2002). *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας (1816 – 1864)*, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων.
- Λεωτσάκος, Γ., (1992). *Οι χαμένες ελληνικές όπερες ή ο αφανισμός του μουσικού μας πολιτισμού*, Αθήνα: Έρευνες.
- Μοτσενίγος, Σ., (1958). *Νεοελληνική Μουσική. Συμβολή εις την Ιστορίαν της*, Αθήνα: (χ.εκ).

- Ξεπαλαδάκου, Ανρ.,(2013). *Παύλος Καρρέρ*, Αθήνα: Fagotto Music.
- Ρωμανού, Κ., κ.ά., (2004). *Η μουσική βιβλιοθήκη της Φιλαρμονικής Εταιρίας Κερκύρας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κουλτούρα.
- Ταμπάκη, Άννα. (2004). *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ρεύματα ιδεών και δίαυλοι επικοινωνίας με τη δυτική σκέψη*, Αθήνα: Ergo.

Ο Φίλιππος Περιστερής γεννήθηκε στην Αθήνα και κατέγεται από την Κέρκυρα. Είναι Δρ φιλοσοφίας (Αισθητική) του ΕΜΠ με υποτροφία, (ΣΕΜΦΕ, ΑΚΕΔ), μεταπτυχιακός του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, και πτυχιούχος της σχολής "Ανθρωπιστικών Σπουδών" του Ε. Α.Π. Είναι διπλωματούχος κλασικής σύνθεσης, ανώτερων θεωρητικών και σύνθεσης για το θέατρο και τον κινηματογράφο.

Διδάσκει ανώτερα θεωρητικά και σύνθεση, σύνθεση για μουσική στο θέατρο και τον κινηματογράφο και έχει δώσει σειρές διαλέξεων και επικουρική διδασκαλία στο

ΕΜΠ, το ΕΚΠΑ. (Μουσικών σπουδών και Θεατρολογία) και στο ΜΙΘΕ.

Έχει τιμηθεί με 4 πρώτα Πανελλήνια βραβεία και έχει συνθέσει μουσική για περίπου 60 θεατρικές παραστάσεις (Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Εθνικό Θέατρο, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. κ.ά), 16 ταινίες μικρού και μεγάλου μήκους, ντοκυμαντέρ, animation, μουσική για εικαστικές εκθέσεις και ποιητικές συλλογές ενώ έχει στο ενεργητικό του πάνω από 110 κυκλοφορημένα τραγούδια. Έχει συνθέσει μουσική για μεγάλα και μικρά ορχηστρικά σύνολα και έργα του έχουν δισκογραφηθεί και εκτελεσθεί στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Είναι συγγραφέας των βιβλίων «Το μαύρο αλφαβητάρι της μουσικής» (Κουίντα, 2016), «Λόγια σε αγνό πορτοκαλί» (Δρόμων, 2017).

www.peristeris.com.ar